

סקירות

Author(s): סטיוארט כהן and משה צימרמן

Reviewed work(s):

Source: *Zion* / ציון, Vol. 3 (תשמ"ז), pp. 403-410

Published by: [Historical Society of Israel/](http://www.hsi.org/)

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/70061934>

Accessed: 05/12/2011 15:05

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at

<http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Historical Society of Israel/ is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Zion* /.

<http://www.jstor.org>

ספרים ודברי ביקורת

J. Reinhartz, W. Schatzberg (eds.), *The Jewish Response to German Culture*,
Hannover and London, University Press of New England, 1985

הטיפול בנושא יהודי גרמניה עמד זמן רב בסימן הוויכוח הכואב על 'הסימביוזה'. הוויכוח ההיסטורי היה בראש ובראשונה נחלתם של יהודי גרמניה עצמם, ומטבע הדברים – של אותם יהודים שהיה סיפק בידם לצאת את גרמניה אל ההצלה במקום אל ההשמדה. הוויכוח היה טבוע לפיכך בחותם האישי של המתווכחים – אנשים שחוו את גרמניה במודע. עם חלוף השנים ועם שינוי הדורות כהה חודו של הוויכוח הזה: שאלות הקשורות בהיסטוריה החברתית במובנה המודרני החליפו שאלות מן התחום המופר של היסטוריה רעיונית ותרבותית, ובעבור הדור 'שלא ידע את יוסף' היתה אקטואלית יותר שאלת 'הסימביוזה השלילית', זו שבין יורשי הרוצחים ויורשי הנרצחים, כחיפושם אחרי התשובות לשאלות ההיסטוריות הקשות.

לפני כעשר שנים, כאשר נערך בארצות-הברית סימפוזיון על נושא היהודים והגרמנים, עמד עדיין הדיון בסימן 'הסימביוזה'. ההרצאות והדיונים של הסימפוזיון נערכו בכרך *Jews and Germans*, על ידי D. Bronson, ויצאו לאור בהיידלברג בשנת 1979. הוא נפתח בהרצאתו של גרשם שלום, ובכל זאת עמד כבר בסימן הפרישה מנושא הכותרת. הסימפוזיון שנתן את שמו לכרך שלפנינו, לא רק שהגדיר את נושא בצורה מחייבת יותר (בהתייחסו אל התרבות הגרמנית), אלא נמצא מתחילה על הדרך הפוסט סימביוטית'. רק מנקודת הראות של דרך המחקר הנפתלת כולה, מובנת פתיחת עורכי הספר שלפנינו על גבי העטיפה: 'כמה מפתיע שנושא כה חשוב להבנת היחסים היהודים-גרמניים לא נחקר בצורה אקסטנססיבית יותר'. בעבר הרחוק יותר, קשה היה לומר שדווקא נושא זה הוזנח על ידי המחקר. ואכן, במבוא לספר אין העורכים מתייחסים למידת החידוש שבטיפול בנושא, ומתחייבים אך 'להבהיר את טבעו ההיסטורי של היחס הבעייתי בין יהודים וגרמנים מאז ההשכלה'. בעבר די היה בניסוח מעין זה או בכותרתו של הספר (התגובה היהודית לתרבות הגרמנית), כדי לפתוח ויכוח סוער: האם ההנגדה 'יהודים' ו'גרמנים' מוצדקת? האם לא מדובר ביהודים-גרמנים מול נוצרים-גרמנים או בגרמנים יהודים מול לא-יהודים? האם התרבות הגרמנית היתה קיימת כתרבות אחת, מונוליתית? כיום קיימת הסכמה, כי אפשר להודות בקיומן של שתי קבוצות ושתי תרבויות, יהודית וגרמנית, בלי לחשוש מתגובות בהקשר הפוליטי בדבר הנאמנות הכפולה או הזהות הלאומית החצויה. הן בעבור ישראלים והן בעבור אמריקנים, השאלה הישנה אינה אקטואלית עוד: לישראלים – משום שזהותם הלאומית אינה עומדת בסימן הגולה, ולאמריקנים – משום שהחברה האמריקנית מגדירה את לאומיותה באופן שונה מן החברה הגרמנית רודפת ההומוגניות. אפשר לומר, שלפי שעה אין השאלה אקטואלית גם בשביל המחקר הגרמני, הן משום שאין עוסקים בגלוי בהגדרה הלאומית הגרמנית, והן משום שבעיני חברה זו נדמית במשתמע עוד

היום החציצה בין יהודים לבין גרמנים כמובנת מאלה, גם כאשר אובייקט המחקר הוא יהודי גרמניה בתקופה שבה עוסק הספר שלפנינו. הדרך היתה פתוחה איפוא לעסוק בשאלה הברורה לכאורה, של היחס בין שתי קבוצות – יהודים וגרמנים, או ליתר דיוק – בין בורגנות (או מעמד בינוני) יהודית וגרמנית.

שבעה עשר המשתתפים בספר משתייכים לשתי קבוצות גיל ולקוהורטות שונות. בקבוצה האחת שמונה איש שנולדו עד שנת 1923, ובקבוצה האחרת תשעה שנולדו מאז שנת 1937. הווי אומר: מצד אחד הקבוצה שהכירה מבשרה ובמודע את התקופה הנאצית ואף את התקופה שקדמה לה, ומצד שני הקבוצה שהעולם שאותו היא חוקרת מופר לה רק מכלי שני. (לגבי שני ילידי שנת 1937, מיכאל מאיר וולטר Roell, נכונה קביעה זו כמובן בערבון מוגבל.) בתווך מצוי חלל של ארבע-עשרה עד עשרים שנה! שבעה מן הנמנים על הקבוצה הראשונה נולדו בגרמניה (רבותי) או קיבלו את השכלתם בה, בעוד שמן הקבוצה הצעירה, רק שני ילידי גרמניה הלא-יהודיים (Roell ו-Duewell) קיבלו את חינוכם בגרמניה. לכאורה אמורות היו שתי קבוצות אלה להביא לידי ביטוי שתי עמדות שונות, ולא היא. ההיסטוריה התרבותית המקובלת על הדור הצעיר קרובה לזו של אנשי הדור הוותיק. זאת ועוד, המיתודה המודרנית המקובלת עתה בהיסטוריה התרבותית, נובעת מחברי הקבוצה הוותיקה, תוך שהיא מדלגת על אותו דור שב'חלל' בן עשרים השנה האמור לעיל, אשר עסק בהיסטוריה חברתית. במקרה שלפנינו הכוונה היא בראש ובראשונה ליעקב כ"ץ ולג'ורג' מוסה, כל מה שיהא השוני ביניהם גדול. עם זאת, ניכר שחלק מחברי דור הוותיקים עדיין מחזיק בגישה המסורתית להיסטוריה של התרבות: אל דמויות מרכזיות מתחום האידיאה מתייחסים אלטמן (על מנדלסון) ורוטנשטרייך (על הרמן כהן). אך גם אם הנושא מסורתי, דרך הטיפול אינה זהה לדרך שהיינו רגילים לה בשנות החמישים והשישים או לפני השואה. הפרספקטיבה של שנות השמונים היא הנותנת, והיא בנויה במידה ניכרת מהלקחים שנלמדו מן ההיסטוריה החברתית.

דבר נוסף מטשטש את ההבדל בין שתי הקוהורטות: כאן גם כאן המשתתפים בדיון הם יהודים (להוציא שני היוצאים מן הכלל הנ"ל). גם אם היו מארגני הסימפוזיון שממנו נבע האוסף שלפנינו מזמנים היסטוריונים נוספים לא-יהודים העוסקים בנושא (כגון ריינהרד רירוף, מוניקה ריכרץ, ארנו הרציג ופטר פריימרק), לא היה בכך כדי לתקן עובדת יסוד זו, שהדיון בנושא יהודי גרמניה נותר כמעט באופן מוחלט, כבעבר (להוציא באופן פאראדוקסאלי את התקופה הנאצית), עניינם הפנימי של יהודים. (עם זאת, מחייבת ההגינות להזכיר, שדווקא בטרייר, עיר מולדתו של היהודי-הגרמני [?] קרל מרקס, שבה מועסקים שני ההיסטוריונים הנ"ל, מקדישים תשומת לב לנושא היהודי, ובנוסף להם עוסקים גם Haverkamp [ימי הביניים] ודיפר [נציונל-סוציאליזם] בנושאים יהודיים.)

לשני מאמרים בספר יש אופי כולל, והם יכולים לשמש אבני יסוד לדיון בנושא כולו. מאמרו של ג'ורג' מוסה מתמודד עם שני מונחי מפתח בתחום התרבות – Bildung ו-Sittlichkeit, בעוד יעקב כ"ץ מתמודד באמצעות מונח ה-Bildung עם שאלת האסימילאציה, שבה הוא עוסק למעלה מיובל שנים. כ"ץ פותח בציטוט מדברי עצמו בדיסרטאציה משנת 1935: 'היהודים לא התבוללו ב"עם הגרמני" אלא בתוך שכבה מסוימת בו, הלא הוא המעמד הבינוני שצמח זה מחדש'. כ"ץ רוצה לומר כאן, ובצדק, כי האבחנה שעשה בשעתו – עוד בטרם היתה ההיסטוריה החברתית לאופנה מקובלת – היא היא הבסיס לוויכוח דהיום. כ"ץ גם לא דרך במקום, והיום הוא מדייק ואומר: 'כניסת היהודים

כקולקטיב לגוף החברה הגרמנית... משמעו בעצם יצירת תת־קבוצה נפרדת, שתאמה למעמד הבינוני הגרמני בכמה ממאפייניה' (עמ' 85). טוען כ"ץ וכמוהו טוען מוסה, כי היהודים אכן עשו כל מאמץ לסגל לעצמם את ה־Bildung של הבורגנות הגרמנית, ועם זאת נשארו תת־קבוצה בעלת מאפיינים סגוליים. 'אם תרצו – קראו לכך התבוללות', אומר כ"ץ, ובכך מבטל כלאחר יד את הוויכוח האינוסופי לגבי ההתבוללות בגרמניה: ממילא היסוד הקובע הוא, שהדימוי של היהדות כמייחדת את היהודים לא השתנה, וההתבוללות והקליטה במעמד הבינוני הגרמני אינם היינו הך. ג'ורג' מוסה מוסיף לדיון את המונח השגור עליו Sittlichkeit, שתרגומו העברי 'מוסריות' עלול להטעות: מדובר בקודקס המוסרי וההתנהגותי של המעמד הבינוני, שאליו ניסו היהודים להתאים עצמם וחשפו אגב כך את ייחודם. גם כ"ץ וגם מוסה מסתייעים בדימוי של היהודי בספרות, לשיטתם, כדי להוכיח את טענתם. בכך יש מבחינה מסוימת חזרה לדיון ב'נתן החכם', אך יחד עם זאת הליכה בשיטות המחקר המודרניות של ההיסטוריה של התרבות.

מאמרים חשובים אחרים בקובץ שלפנינו מנסים להדגיש דברים שהודחקו בעבר: את הייחוד שבקיום היהודי בגרמניה ואת תת־התרבות היהודית. מקובל לראות בריפורמה היהודית בגרמניה חיקוי, אפילו נלעג, של המעטה הדתי של החברה הפרוטסטנטית הגרמנית, בעיקר בהתייחס לחיצוניותה: ה'היכל', שפת התפילה, הטקס. מיכאל מאיר מתייחס למחשבה הריפורמית ומעמיד על היפוכם של דברים: 'היחס של ההוגים השיטתיים [של הריפורמה] היה התאמה עקיפה בלבד [לסביבה שבה פעלה] ויותר מכך אף אופוזיציה בוטה' (עמ' 64). הוא מראה כיצד שימשה הגותם של קנט, שליירמכר והגל מקור להבלטת הייחוד היהודי דווקא, ולא להעלמתו בקרב ההוגים הריפורמים. הוא מדגיש בעזרת שלוש דוגמאות (שטיינהיים, פורמשטכר ושמואל הירש) את מידת העצמאות שגילו הללו בתוך הסביבה החברתית שהם היו חלק ממנה, וכן את השמירה על היהדות גם אגב תרגומה לשפת הפילוסופיה של אירופה. מה שקבע מאיר מן הצד הפילוסופי השלימה שולמית וולקוב מן הצד החברתי. תוך הסתייעות בשיטותיו של נורברט אליאס, היא הפכה את תפקידה של 'יהדות המזרח' על פיה: זו היהדות, שבדרך הפאראדוקסאלית ביותר הצמיחה מחדש את תת־הזהות היהודית בקרב יהודי גרמניה, במקום שהיא חשבה להיעלם; זו הקבוצה, שבשלב המתקדם של ההתבוללות משכה בלי משים לכיוון האל־התבוללות (דיסמילאציה) בעצם קיומה המטריד והמביש. מההתמודדות עם הבעיה הזאת חלה תזווה אל חיפוש הזהות היהודית, לא מתוך התעלמות מ'יהדות המזרח' אלא מתוך הזדהות עמה. עיון בדבריהם ובפעולתם של יהודי גרמניה מימי הרייך השני ועד הרייך השלישי אכן מאשש, כך נראה לי, את הטענה הזאת. הן הגדרתם העצמית של יהודים ציוניים מאז שנות ההגירה (1882) וההיכרות עם יהודי המזרח, והן הגדרתם העצמית של יהודי 'קבוצת נאומן', ניוונו מן העימות עם יהודי המזרח, כאן תוך התקרבות וכאן תוך חציצה חד־משמעית.

אחד החידושים שבספר זה הוא שנושא האנטישמיות אינו נדחק בו לראש התור. אכן זכה נושא זה לטיפול רב, ולדעתנו די שיופיע כחלק ממכלול שלם, בלי לבלוט יתר על המידה. כך, למשל, מופיעה כבדרך אגב במאמרו של כ"ץ הקביעה הנועזת, שעקב קיומן של תכונות יהודיות, לטוב או לרע, 'תהא זאת איזולת לבטל באופן קטגורי את כל הקביעות מפי האנטישמים כעיוותים פרי דעה קדומה' (עמ' 97). מה שפגום באנטישמיות הוא ראיית כל דבר הבא מן היהודים כנגוע. זוהי הגדרה פחות גורפת מן המקובל בקרבנו למושג האנטישמיות, והיא עוד קשה יותר מכיוון שמצטרפת אליה

הקביעה שיהודים רבים היו שותפים לאנטישמים בהערכה השלילית של היהדות. שלא כבדרך אגב נוגעים שלושה מאמרים בשנאת היהודים: מריון קפלן עוסקת בפמיניזם ואנטישמיות, סטיב אשהיים דן במיתוס ה'יהוד' ויהודה ריינהרץ – בציונות ואנטישמיות. למרות הכותרת, אין מאמרה של קפלן עוסק רק בתגובות אגודת הנשים היהודיות לאנטישמיות; עיקר המאמר דן בשאלת יחס הגומלין בין מטרות איגוד הנשים הגרמני והיהודי. כך מחזק המאמר את התיוה המרכזית, שהקבוצה היהודית היתה תת־קבוצה ותת־תרבות גם בתוך הקבוצות והתרבויות המקבילות בחברה הגרמנית. מבחינה זו אין רבותא במסקנה, כי 'הפמיניסטיות היהודיות נשאו על גבן משא כפול של היות נשים בחברה מינית ויהודיות בחברה גזענית': *mutatis mutandis* נכון הדבר לגבי יהודים ליבראליים, פציפיסטים, פרולטארים ובעלי מלאכה.

לכאורה אין מקומו של מאמר על דה־יודאיזציה בספר העוסק בתגובות היהודים לתרבות הגרמנית. אך משתי סיבות ראוי גם ראוי הדיון בנושא למסגרת זו. ראשית, כפי שמדגיש אשהיים, היו אלה יהודים (משהו וקרל מרקס) אשר בהתמודדותם עם היהדות הכניסו את המונח למסגרת תיאורית של ממש. המיתוס הוא איפוא במידה רבה תגובה יהודית לתרבות הסביבה. ושנית, הוויכוח על היהוד הוא ויכוח על משמעות התגובה לתרבות הגרמנית והאירופית. הטענה היתה, כי במקום האקולטורציה של היהודים שכה רבות דיברו בה, בא היהוד של התרבות המארחת. ההתייחסות לתיוה זו חשובה בספר אשר מסקנותיו מצויות באמצע הדרך: החברה היהודית לא הפכה גרמנית עד תום, והחברה הגרמנית לא התיידיה (כפי שטענו אנטישמים מוואגנר ואילך); החברה היהודית נשארה תת־קבוצה בעלת מאפיינים יהודיים מובהקים בתוך גרמניה עד להיעלמה. למסקנה מאוזנת מסוג זה אין מגיעים בקלות: כמה טרחו יהודים מצדם להוכיח כי הפכו גרמנים עד שטטוש הגבולות, וכמה עמוקה היתה אמונתם של אנטישמים מצדם כי החברה אכן מיוהדת. טעות היא לחשוב (עמ' 236) כי הפסימיזם, כפי שבא לידי ביטוי אצל וילהלם מאר, בדבר יהוד גרמניה, הוא 'פזוה', טקטיקה'. דווקא מקרה זה מוכיח בבירור עד כמה כנה היתה האמונה, כי גרמניה אכן מיוהדת. בשני הצדדים מצויה היתה, לצער הלב, כנות רבה, כנותו של הפאראנואיד.

מי שקורא בספר זה בישראל ניצב כמובן בפני אתגר מיוחד בנושא הציוני. כפי שמציין ריינהרץ במאמרו, אין הנושא חדש כלל ועיקר. אלא שבדרך כלל שימש העיתון *Jüdische Rundschau* מקור יחיד למחקר בתחום זה, וכך ניטשטשה הרב־גוניות של התגובות בתוך הקבוצה הציונית הגרמנית. כנגד מי שבעיניו הציונות היא אך ורק תנועה למען הגירה לארץ ישראל, חשוב להדגיש את מקומם של עושי עבודת ההווה מן ה־*Volkspartei*, אשר לא יכולים היו כמובן להתעלם מן האנטישמיות או לראות בה רק תנא דמסייע להנחת היסוד הציונית. אם אכן רואים את הציונות הגרמנית כתנועה החיה בתוך עמה, בתוך גרמניה, הרי יש לראות בה מושא מחקר ככל האחרים לעניין התגובה לתרבות הגרמנית. כאן נכון לו לחוקר המוקש הגדול – הקירבה המוצהרת ואף שיתוף הפעולה שבין הציונים והנאצים. ואכן, עדיף שנושא זה יידון על ידי היסטוריון יהודי אמריקאי כריינהרץ, שלא יהא חשוד בהעלאת הנושא כדי להכות בציונות בדרך המדע מחד־גיסא, ולא יהיה כפוי מאידך גיסא על ידי אפולוגטיקה ציונית. בקרב הציונים אכן באו לידי ביטוי עמדות המקרבות אותם אל התנועה הנאצית – וכי איך אפשר אחרת בתנאים של אתגר ותגובה בין יהודים וגרמנים – אך עמדות אלה אינן יוצרות זהות בין שתי התנועות ואינן ניתנות להכללה על כל ציוני גרמניה. זהו חלק מן הטרגדיה של השילוב והעימות בין יהודים וגרמנים.

הסיפור הטראגי לא פחות, זה של ה־Kulturbund היהודי, נידון, אם כי בהסתמך בעיקר על מסמכים של איזור אחד, על ידי החוקר הגרמני Duewell. כאן נבדקת השאלה, כיצד מגיבה חברה יהודית שהיתה עצם הברית של 'ייהוד' התרבות הגרמנית, לכליאה מכוונת ומגמתית בתוך גטו של תרבות יהודית. השאלה נותרת פתוחה: מה מוכיחה פעילות ה'קולטורבונד' – האם את תיאוריית הסימביוזה, את התיאוריה הנאצית על תרבות סגולית יהודית שאין בריחה הימנה, או את התיזה של הספר שלפנינו, בדבר יחסיותה ורב־גוניותה של ההתבוללות, של ה'התגרמנות'.

כמו בכל קובץ, מצויים גם כאן 'מאמרי לוויין': גי שטרן כתב על שיתוף הפעולה בין יהודים ונוצרים גרמנים בגלות אחרי שנת 1933; ולטר רול כתב על עיתון המאסף בקאסל, מאמר שהנו לא יותר מהערת שוליים ארוכה לספר כולו, ודוד סורקין עסק בברתולד אאורבך. ורנר מוסה כתב מאמר שמושאו הוא קבוצה קטנה של יהודים – 'יהודי הקיסר'. התמצאותו במערכת היחסים שבין קבוצה זו ובינה לבין הקיסר, מאירה בצורה מעניינת את מהותה של ה'תרבות הגרמנית': הקיסר מוצא עצמו בצדה של התרבות הבורגנית היהודית, ה'המבורגית', ולא דווקא בצד התרבות הלאומית הרשמית, ה'פרוסית'. זהו פאראדוקס המערער בדרכו על ראייה מונוליתית מדי של 'התרבות הגרמנית'.

לעומת אלה אין לראות במאמרה של סיביל מילטון, הארכיונאית לשעבר של מכון לאורבק בניו־יורק, מאמר לוויין. כמו בכל תחום היסטורי אחר, גם כאן תלויות איכות העבודה וכיוונה במידה ניכרת במצב הארכיונים. סיביל מילטון אינה צריכה להדגיש את המובן מאליו – השפע שהיה וישנו בחומר ארכיוני של יהודי גרמניה. כאן עלו בקנה אחד התרבות היהודית והתרבות הגרמנית, שתי תרבויות אספניות ובירוקראטיות. הדגש הוא על הפיזור של החומר בצורה הפחות הגיונית בין ארכיונים שונים, בעיה שכל חוקר, ובעיקר כותבי עבודות הדוקטור, סובלים ממנה מאוד. פיזור זה נוצר לא רק עקב ההגירה היהודית אלא כמובן גם עקב המפלה הגרמנית במלחמה. מדי פעם עולים במאמר רמזים של התפעלות ארכיונאית טהורה על ריכוז החומר הספרותי והארכיוני בידי הרשויות הנציונל־סוציאליסטיות ומכוני המחקר הנאצים, עד שבהיחבא מתגנבת לה השאלה המזוהה: לו הצליח הרייך השלישי להישרד, האם לא היה נכון 'גן־עדן' ארכיוני לחוקר אותה שאלה שעליה נסב הקובץ שלפנינו? אך מכיוון שגן עדן זה לא לצרכינו נמצא, ניחא לנו בחומר המצוי כיום, אף אם הוא מפוזר כל כך. עדיין די בחומר הגלם כמות שהוא, כך מעיד גם הקובץ שלפנינו, כדי לספק מחקרים וחידושים בנושא מרכזי זה.

משה צימרמן

Ronald Zweig, *Britain and Palestine during the Second World War*, London, The Boydell Press for the Royal Historical Society, 1986

למרות העובדה ששלטונה של בריטניה בארץ ישראל נמשך רק מעט יותר מדור אחד, אין ההתעניינות האקדמית בתקופת המנדט מראה סימני היחלשות. באופן כללי, ניתן לומר כי תשומת הלב מתמקדת בשני ממדים של הנושא. המימד האחד הוא, ביסודו, לוקאלי: לתקופת המנדט היתה השפעה מכרעת על התפתחותן של הקהילה היהודית והקהילה הערבית בארץ ישראל. חקר תקופה זאת עשוי איפוא להקל על הבנת שורשי הסכסוך הציוני-הערבי והתרחבותו למלחמה ערבית-ישראלית מתמשכת. המימד השני רחב יותר בהיקפו: ההיסטוריה של המנדט הבריטי בארץ ישראל – ובמיוחד ההיסטוריה של שקיעת המנדט וסיומו – מדגימה פרק חשוב במיוחד בהיסטוריה המודרנית: המעבר של חלקים אחדים מהעולם האסיאתי והאפריקאני משלטון קולוניאלי לשלטון פוסט-קולוניאלי. חקר הגורמים שהשפיעו על המדיניות הבריטית בשאלת ארץ ישראל עשוי לתרום להבנת דינמיקה נרחבת יותר של מעצמות אימפריאליסטיות מסורתיות בעת שקיעתן.

ספרו של רונלד צווייג מתרכז במתכוון בתחום השני. הספר כולל התייחסות מועטה בלבד להתפתחותה של הדיפלומטיה הציונית בין השנים 1939–1945 ועוד פחות מכך לתגובות הערביות (פלשתינאיות או אחרות) למאורעות השנים הללו. תחת זאת, מתמקד הספר באינטרסים ובשיקולים של הרשויות המנדטוריות, ובמיוחד באותם חברי ממשלה ופקידים בלונדון, שבידם היתה האחריות לעיצובה של המדיניות הקיסרית במזרח התיכון. עד כמה שהדבר נגע לארץ ישראל, נוסחה אותה מדיניות בבהירות במאי 1939, עם פרסומו של הספר הלבן על ידי ממשלת צ'מברליין. מתוך מגמת מחבריו, שמסמך זה יהיה 'המלה האחרונה' במדיניות הבריטית כלפי ארץ ישראל, הוא היווה ביטוי מפורש למדיניות פיוס. הוא עוצב באופן שישקט את האוכלוסייה הערבית בארץ ישראל ושיזכה בתמיכת הארצות הערביות השונות במשבר הבינלאומי שנראה באופק. להשגת תכלית זו הכריזה ממשלת בריטניה, כי כבר מומשה ההבטחה שנתן בלפור ליהודים בשנת 1917 לכינונו של 'בית לאומי'. מכאן ואילך היא תפעל על פי תקנות חדשות, כדי לקבוע את עתידו החוקי של האיזור. במיוחד הוגבלה רכישת אדמות על ידי היהודים, והעלייה היהודית לארץ צומצמה לשבעים וחמישה אלף איש עד ל-31 במאס 1944; לאחר תאריך זה היא אמורה היתה להיפסק לחלוטין.

ספרו של צווייג בוחן בפירוט דייקני את ניסיונותיה של בריטניה להוציא לפועל תקנות אלה במהלך מלחמת העולם השנייה. מחקרו, המתרכז במיוחד במהלך המאורעות עד לסוף שנת 1943, הוא למעשה היסטוריה של 'הספר הלבן', וניתוח כישלונה של בריטניה לדבוק בעקרונות של המדיניות שהתוותה בו. הנושא, כפי שצווייג מסביר, הוא פאראדוקסאלי: מחד גיסא, הצליחה בריטניה לשמור על חוק וסדר בארץ ישראל לאורך כל המלחמה. אך מאידך גיסא, לא השיגה כל הסכמה בין היהודים לערבים לגבי עתידה של ארץ זו. נהפוך הוא, העמדות המנוגדות בשאלת ארץ ישראל, שעלו בבירור בוועידת סנט ג'יימס בלונדון בשנת 1939, החריפו עוד יותר בשנים שלאחר מכן. בסופו של דבר נידון הספר הלבן לכישלון. הדבר בא לידי ביטוי בדיוני הקבינט הבריטי מה-2 ביולי 1943, אשר בישרו שינוי בעמדת בריטניה, וחזרה לרעיון החלוקה לשתי מדינות. אף על פי

שממשלת בריטניה לא נתנה פומבי לנטישתה את הספר הלבן עד שנת 1945, ההחלטה לעשות כן נתקבלה באמת בינואר 1944. אז הודו ב'וויט הול' כי המדיניות שאומצה בשנת 1939 אינה בת ביצוע.

התפתחות זאת, כפי שעולה מניתוחו של צווייג, אינה חדשה לגמרי. אף שאחדים מהמסמכים הבריטיים הרלוואנטים סגורים עדיין לעיון הציבור (צווייג מציין בהערות שוליים היכן חסרים מסמכים), הרי התיאור שלו, בקווים כלליים, ידוע זה מכבר. למעשה, הנושא כבר כוסה ברובו בספרים ובמאמרים שפורסמו לאחרונה. אף על פי כן יש לשבח את המחבר על הבהירות שבה הוא מציג את הנושא, ובמיוחד שני היבטים שבו. האחד הוא כישלונם של פקידי משרד המושבות בלונדון ושל מק-מייקל בירושלים לייצב את מה שהיה באופן מהותי מצב נזיל. באופן אידיאלי היו מעצבי המדיניות הבריטיים מעדיפים לבצע את מדיניות הספר הלבן במצב שבו הגורמים האחרים יישארו יציבים. אפס, זאת לא יכלו לעשות. הם היו צריכים לעתים קרובות (במיוחד עד שנת 1942) להתאים את מדיניותם למספר נסיבות משתנות, שמצב הכוחות בשדות המערכה של המזרח התיכון היתה רק אחת מהן. חשובים עוד יותר היו הלחצים שהופעלו בעקבות מצבה הנואש של יהדות אירופה. הפליטים היהודים המעטים שניסו למצוא מקלט בארץ ישראל, לא נבהלו מהקנסות ומהמעצרים שהטילו הבריטים על העולים הבלתי ליגאליים. שום אמצעי הרתעה שעליהם יכולים היו הבריטים לחשוב לא השתוו לזוועה שפליטים אלה ניסו באופן כה נואש לברוח מפניה.

שאלה שצווייג אינו מטפל בה, היא כיצד הגיב היישוב היהודי בארץ ישראל למצב זה ולמצבם הכללי של יהודי אירופה. לעומת זאת הוא עוסק בהתפתחות ההכרה הבריטית במיליטאנטיות הגדלה והולכת של היישוב במהלך המלחמה, ובחשש של בריטניה כי מנהיגי היישוב נכונים להקים מדינה בכוח הזרוע. לטווח ארוך, היה זה, לדעת צווייג, הגורם החשוב ביותר לשינוי במדיניות הבריטית. 'הפחד שהיהודים ינסו לממש בכוח, אם יהיה הדבר נחוץ, פיתרון משלהם לבעיות פלשתינה', הוא כותב, 'ערער כל אמן שנותר בספר הלבן. בתחילת 1943 הסכימו הן משרד המושבות והן משרד החוץ שיש להחליף את הספר הלבן' (עמ' 168).

כתוצאה מתסבוכות לחצים זאת (וה הנקודה השנייה שמעלה צווייג) לא היו הרשויות הבריטיות מסוגלות לטפל במימוש הספר הלבן כנושא בודד בעל ציביון קולוניאלי ומקומי טהור. בתקופה הנידונה בספר חל גידול דראמאטי במספר הגופים שבהם היה צורך להיוועץ באשר למדיניות הארצישראלית ואשר יכולים היו איפוא להשפיע על משרד המושבות ועל הנציב העליון בשאלה זו. מחוץ לבריטניה – היו אלה ממשלות ארצות הברית והדומיניונים, הסוכנות היהודית, המדינות הערביות ואפילו א־אלו מדינות בלקניות. ומבית – הם כללו את משרד החוץ על מחלקותיו השונות, הרשויות המבצעות, השגרירות בווינגטון, ומעל הכול צ'רצ'יל בעצמו, שהתנגד בהתמדה לספר הלבן. הוא ראה בו 'הפרה של התחייבות חגיגית' שהיה שותף לה, ובהזדמנויות שונות ניסה לבטלו. הוא הפסיק מאמצים אלה רק בנובמבר 1944, כאשר הרצח של הלורד מוין עורר בו שאט נפש.

בשים לב למספר הכוחות אשר לחצו לשינוי במדיניות הספר הלבן של 1939, שום מחקר לא יהיה מושלם, אלא אם כן ינסה להסביר מדוע המשכיה מדיניות זאת להתקיים זמן כה רב. כפי שצווייג מראה, אילו היו הבריטים מסוגלים להעריך את האינטרסים שלהם בצורה רציונאלית, הם היו עשויים להרפות ממדיניות הספר הלבן בשנת 1941. מסיבות הומניטאריות, בוודאי שהיו צריכים לנטוש מדיניות זאת למעשה, אם לא להלכה, שעה שנודעה האמת על אימת השואה, שנה לאחר מכן.

כפי שכבר הראו חוקרים אחרים, כמה שינויים אמנם הוצעו. גם צווייג מפנה את תשומת הלב להצעות השונות (לעיתים דראמטיות) שהועלו לעתים מזומנות לשינוי במדיניות הספר הלבן, במיוחד על ידי צ'רצ'יל, אמרי ואפילו מק־מייקל. אולם ספרו מראה כי עד שנת 1943 הצליחו פקידים במשרד המושבות (במיוחד, אך לא רק הם) למנוע דיון מלא ומתאים ברעיונות אלה. שוב ושוב הם הצליחו להסתיר את ההצעות או לקבור אותן בדיונים בין־מחלקתיים. מה שהמחבר מציג, למעשה, היא תמונה קלאסית של מה שמכונה בקרב אנשי מדעי המדינה 'פאראדיגמה ביורוקרטית' של עיצוב מדיניות. פקידים קבועים, אחדים מהם רק מהשורה השנייה, הצליחו בעקשנות לסכל את השאיפות והכוונות המפורשות של אדונייהם.

טיפולם בנושא עליית היהודים, נושא שגם היהודים וגם הערבים ראו בו את עיקרו של הספר הלבן, מהווה דוגמה מאלפת במיוחד לכך. אפילו הידיעות המועזות על גורלה של ספינת המעפילים 'סטרומה' לא הביאו לשינוי בהשקפות פקידי משרד המושבות. הם המשיכו לעמוד על כך שיש לבלום בכוח את העלייה, לפחות בפרהסיה. לתכלית זאת הם נקטו תחבולות שונות. במקרים אחדים לא גילו אינפורמציה רלוואנטית באשר לנכונותן של מדינות בלקניות לסייע לפליטים. במקרים אחרים הם המציאו את התירוץ, הבלתי מתקבל על הדעת, של ניצול מצב הפליטים על ידי הגרמנים כדי להחדיר את סוכניהם לארץ ישראל. בקטיגוריה שלישית נכללים מקרים שבהם עיכבו את ביצוען של הוראות רשמיות סובלניות, גם אם מקורן של הוראות אלו בקבינט עצמו. כמה מקרי מוות נגרמו כתוצאה מכך, לעולם אי אפשר יהיה לחשב. עם זאת חשוב לציין (כפי שצווייג עושה), כי עד סוף מאי 1943 לא נוצלו עדיין שלושים ושניים אלף סרטיפיקאטים.

השאלה מדוע דבקו הפקידים הבריטים בכיצוע מדיניותם בצורה כה ברוטאלית, אינה שאלה קלה לפיתרון, ואמנם צווייג אינו עונה עליה. בכל זאת, מעלתו העיקרית של ספרו היא בהכרת הבעיה ובעימות עמה. לפיכך אין מחקרו רק פאראפראזה של מסמכים. כמו כן אין הוא מוגבל בראייתו לשכבה העליונה של קובעי המדיניות כמו צ'רצ'יל, מקדונאלד ומק־מייקל. אדרבא, הוא מנסה (במיוחד בפרק הסיכום) להבין את אופיים ואישיותם של אותם אנשים שלא היו בראש ההירארכיה, אלא דווקא אלה שחיברו את התזכירים, ניסחו את המסמכים המכריעים ובסופו של דבר החליטו על האיכות והכמות של המידע שהועבר לקובעי המדיניות.

למרות מאמציו של צווייג, יש להודות כי אחדות מהדמויות הרלוואנטיות נשארות בצל (לדוגמה, לוק ממשרד המושבות ורנדל ובקסטר ממשרד החוץ). לעומת זאת, בויד, בנט, דוני, שוקבורג ולנטן – אנשים אשר בסופו של דבר מילאו תפקיד גורלי במה שקרה למעשה – מופיעים כדמויות אמיתיות של בשר ודם. כתוצאה מכך מוזמן הקורא לבחון את טיבה של הסביבה החברתית והרקע החינוכי שעיצבו אותם ואפשרו להם להגיע לעמדות בעלות השפעה כזאת. אם ההיסטוריה הדיפלומטית אינה צריכה להיות פשוט 'הרישום של מה שפקיד חסר־דמות אחד אמר לשני' (כפי שאמר ההיסטוריון האנגלי הנודע ג'יימס ינג), זה בוודאי הכיוון שבו יש ללכת.